

BILISH JARAYONINING MOHIYATI VA MEZONLARI

Sodiqova X.M.

FarDU talabasi, hadichabonusodiqova1310@gmail.com

Annatsiya: Bilish jarayonining mohiyati va mezonlari haqida chuqur tahlil. Ushbu maqola bilish jarayonining asosiy tushunchalari, mezonlari va ularning amaliy ahamiyatini ko'rib chiqadi. O'zaro bog'liqliklar va zamonaviy tadqiqotlar asosida bilish jarayonining o'zgaruvchan xususiyatlari haqida ma'lumot beriladi.

Kalit so'zlar: bilish jarayoni, mohiyat, mezonlar, tadqiqotlar.

Kirish. Bilish jarayoni insoniyat tarixida muhim o'rin egallaydi. Bu jarayon, bilimni qabul qilish, tushunish, saqlash va qo'llashdan iborat bo'lib, insonning atrof-muhit bilan o'zaro aloqasini ta'minlaydi. Bilish jarayonining asosiy tushunchalari sifatida tajriba, kuzatish, fikrlash va tahlil qilish kabilarni keltirish mumkin. Ushbu tushunchalar, insonning bilim olishida muhim rol o'ynaydi va ularning bir-biri bilan o'zaro bog'liqligi bilish jarayonining murakkabligini ko'rsatadi. Tarixiy jihatdan, bilish jarayoni qadimgi falsafiy qarashlardan boshlangan bo'lib, keyinchalik ilmiy metodlarning rivojlanishi bilan yanada chuqurlashdi. O'rta asrlarda, ilm-fan va falsafa o'rtasidagi bog'liqlik kuchayib, bilish jarayoni yangi yo'nalishlarga yo'l ochdi. Hozirgi kunda esa, kognitiv psixologiya va nevrologiya kabi sohalar orqali bilish jarayonining biologik va psixologik asoslari o'rganilmoqda. Bu jarayonning ahamiyati esa, insonning o'zini anglashida va jamiyatda faol ishtirok etishida muhim ahamiyat kasb etadi. Shunday qilib, bilish jarayoni insoniyat taraqqiyotida ajralmas bir unsur sifatida qoldi. Bilish jarayoni insoniyat tarixida muhim o'rin tutadi. U qadim zamonlardan boshlab, ong va tafakkur orqali mavjud bilimlarni to'plash va ulardan foydalanish jarayonini o'z ichiga oladi. Bilish jarayoni, falsafa, psixologiya va ilm-fan kabi sohalarda rivojlanib, insonning muhim savodxonligini va dunyoqarashini shakllantiradi. Bu jarayonning rivojlanishi ilmiy tafakkur va nazariyalar asosida yangi bilimlarni kashf etishga olib keldi.

Asosiy qism. Bilish jarayoni insonning atrof-muhitni anglash va tushunish jarayoni sifatida psixologik asoslarni o'z ichiga oladi. U, asosan, sezgi, idrok, xotira va fikrlash kabi asosiy elementlardan iboratdir. Sezgi - bu tashqi muhitdan kelayotgan

ma'lumotlarni qabul qiluvchi ilk bosqichdir, unda inson sensor organlari orqali ma'lumotlarni to'playdi. Idrok esa, olingan ma'lumotlarni tahlil qilish va ulardan ma'no chiqarish jarayonidir, bu esa insonning dunyoqarashini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Xotira, bilish jarayonining muhim elementlaridan biri bo'lib, olingan bilimlarni saqlash va ulardan foydalanish imkonini beradi. Fikrlash esa, ma'lumotlarni mantiqiy tarzda qayta ishlash va yangi g'oyalar ishlab chiqish jarayonidir. Ushbu elementlar birgalikda bilish jarayonining kompleksligini va inson ruhiyatidagi o'zaro bog'liqligini aks ettiradi. Shunday qilib, bilish jarayoni nafaqat bilimlarni kashf etish, balki ularni tushunish va qo'llash jarayonida ham muhim rol o'ynaydi. Bu jarayon, shuningdek, insonning o'z-o'zini anglashiga va shaxsiy rivojlanishiga xizmat qiladi. Bilish jarayonining mohiyati, insonning muhit bilan o'zaro aloqasi orqali bilimlarni qabul qilish, ularni tahlil qilish va yangi ma'lumotlarni yaratishdan iboratdir. Bu jarayon psixologik asoslar bilan chambarchas bog'liq bo'lib, tafakkur, e'tibor va xotira kabi elementlar orqali amalga oshiriladi. Har bir element bilish faoliyatining samaradorligini belgilaydi va insonning kognitiv rivojlanishiga ta'sir ko'rsatadi.

Bilish jarayonini baholash mezonlari bilim olishning sifatini va samaradorligini o'lchashda muhim ahamiyatga ega. Ushbu mezonlar o'z ichiga bilish faoliyatining turli jihatlarini, masalan, ma'lumotlarni qabul qilish, tahlil qilish, izchil fikrlash va muammolarni hal qilish qobiliyatini oladi. Bilish jarayonining muvaffaqiyatini aniqlashda e'tibor berilishi lozim bo'lgan omil - bilish faoliyatining individual xususiyatlari va sharoitlari hisobga olinadi. Shuningdek, bilish jarayonida olingan bilimlarning amaliyotda qo'llanilishi ham mezon sifatida ko'rib chiqiladi. Bu, o'z navbatida, nazariy bilimlarni amaliyotga tatbiq etish qobiliyatini baholashni ta'minlaydi. Muvaffaqiyatli bilish jarayoni uchun, shuningdek, motivatsiya va o'z-o'zini nazorat qilish kabi psixologik omillar ham muhim rol o'ynaydi. Ular, o'z navbatida, bilish jarayonining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Shunday qilib, bilish mezonlari faqat bilimning o'ziga xos xususiyatlarini emas, balki ularni amaliyotda qo'llash imkoniyatlarini ham o'z ichiga oladi. Bilish jarayonini baholash mezonlari, bilimning samaradorligini aniqlashda muhim ahamiyatga ega. Ushbu

mezonlar, o'z navbatida, bilimni qanchalik yaxshi egallanganligini, tushunishni va amaliyotda qo'llanilishini baholash imkonini beradi. Bilish jarayonining muvaffaqiyati, shuningdek, bilish faoliyatining turli jihatlarini, masalan, muammolarni hal qilish, tahlil qilish va yaratish qobiliyatlarini o'z ichiga oladi. Bunday mezonlar bilish jarayonining to'liq va keng qamrovli bahosini ta'minlaydi.

Bilish jarayoni insonning atrof-muhitni tushunish va o'zlashtirish qobiliyati bilan bog'liq bo'lib, bir nechta turli xil shakllarga ega. Ulardan biri sezgi jarayoni bo'lib, u insonning sensorik tajribalarini, ya'ni ko'rish, eshitish, hid bilish va boshqa sezgi organlari orqali amalga oshiriladi. Sezgi jarayoni asosida bilishning dastlabki bosqichlari yotadi, chunki u atrofdagi obyektlar va hodisalar haqida ma'lumot to'plash imkonini beradi. Ikkinchi tur sifatida fikrlash jarayonini ko'rsatish mumkin. Bu jarayon mantiqiy tahlil, muammolarni hal qilish va yangi g'oyalarni yaratish kabi yuqori darajadagi faoliyatlarni o'z ichiga oladi. Fikrlash jarayoni insonning abstrakt tushunchalarni rivojlantirishiga, shuningdek, kompleks vaziyatlarda qaror qabul qilishiga yordam beradi. Yana bir muhim tur - tajriba orqali bilishdir. Bu jarayon insonning o'z tajribalari orqali bilim olishini anglatadi va amaliy faoliyat orqali bilimlarni mustahkamlashga xizmat qiladi. Har bir bilish jarayoni o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, insonning bilim olish jarayonini yanada boyitadi. Bilish jarayonining turlari bilim olishning turli usullarini o'z ichiga oladi. Ular orasida sezgi, fikrlash, tajriba va mantiqiy tahlil kabi jarayonlar mavjud. Har bir tur o'ziga xos xususiyatlar bilan ajralib turadi, masalan, sezgi orqali to'g'ridan-to'g'ri ma'lumotlar olinadi, fikrlash esa mantiqiy asosda yangi bilimlarni shakllantiradi. Bu jarayonlar birgalikda insonning bilim va tushunchalarini kengaytiradi.

Bilish jarayonida duch kelinadigan muammolar ko'plab omillarga bog'liq bo'lib, ular insonning bilim olish va tushunish qobiliyatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Masalan, kognitiv cheklovlar, ya'ni insonning mantiqiy fikrlash qobiliyatining chegaralanganligi, bilish jarayonini murakkablashtiradi. Shuningdek, motivatsiya va qiziqishning yetishmasligi ham bilim olish jarayonini sekinlashtiradi. Ushbu muammolarni hal etish uchun bir qator usullar mavjud. Avvalo, o'quv jarayonida

interaktiv metodlarni qo'llash orqali talabalar o'z bilimlarini yanada chuqurroq o'zlashtirishi mumkin. Shuningdek, muammolarni hal qilishda guruhda ishlash va fikr almashish jarayonlari, o'zaro ta'sir va fikr yuritish orqali qiyinchiliklarni yengishga yordam beradi. Muammolarni aniqlash va ularni bartaraf etish bo'yicha tavsiyalar esa, o'quvchilarni o'z bilimlarini mustahkamlashga, yangi bilimlarni qabul qilishga tayyorlashga qaratilgan bo'lishi lozim. Shu bilan birga, o'quv jarayonida shaxsiy yondashuvni rivojlantirish, har bir o'quvchining o'ziga xos xususiyatlarini inobatga olish, bilish jarayonini samarali tashkil etishda muhim ahamiyatga ega. Bilish jarayonida muammolar ko'pincha o'quvchilarning motivatsiyasizligi, materialni tushunishdagi qiyinchiliklar va vaqtni boshqarishdagi muammolar bilan bog'liq bo'ladi. Ushbu muammolarni hal etish uchun o'qituvchilar interaktiv metodlarni qo'llash, o'quvchilarga individual yordam ko'rsatish va vaqtni samarali rejalashtirish bo'yicha tavsiyalar berishlari zarur. Shuningdek, o'quvchilarning o'zaro hamkorligini rag'batlantirish ham bilish jarayonini yaxshilashda muhim rol o'ynaydi.

Zamonaviy tadqiqotlar bilish jarayonining murakkabligi va dinamikasini o'rganishga qaratilgan. O'zgaruvchan sharoitlarda bilish jarayoni ko'plab omillarga bog'liq bo'lib, ularning ichida texnologik rivojlanish, ijtimoiy muhit va shaxsiy tajribalar alohida o'rin egallaydi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, texnologiyalarning qo'llanilishi o'quv jarayonini interaktivlashtiradi va o'quvchilarning motivatsiyasini oshiradi. Masalan, onlayn ta'lim platformalari orqali taqdim etilgan resurslar o'quvchilarga o'z vaqtida va shaxsiylashtirilgan bilim olish imkonini beradi. Ijtimoiy muhitning ta'siri esa o'quvchilarning o'zaro munosabatlarini va hamkorlikda ishlash qobiliyatlarini rivojlantiradi, bu esa bilish jarayonini yanada samarali qiladi. Shuningdek, zamonaviy tadqiqotlar shuni ta'kidlaydiki, o'quvchilar o'z bilimlarini amaliyotda qo'llash orqali yanada chuqurroq anglashga erishadilar. Shu sababli, o'qituvchilar o'quvchilarning individual ehtiyojlarini inobatga olib, o'quv jarayonini moslashtirishlari zarur. Bu jarayonni yanada samarali qilish uchun ko'p jihatdan innovatsion yondashuvlar talab etiladi. Zamonaviy tadqiqotlar bilish jarayonining o'zgaruvchan sharoitlarda qanday rivojlanayotganini chuqur o'rganmoqda. Tadqiqotlar

ko'rsatmoqda ki, texnologik rivojlanish va ijtimoiy o'zgarishlar bilish jarayonini tezlashtirib, yangi bilimlarni olish usullarini taklif etmoqda. O'quvchilarning o'zaro munosabatlari va muhitdan ta'sirlanishi, ularning bilish faoliyatiga ijobiy yoki salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu bilan birga, innovatsion yondashuvlar orqali o'quv jarayonini yanada samarali qilish imkoniyatlari paydo bo'lmoqda.

Bilish jarayoni ta'lim tizimida muhim rol o'ynaydi, chunki u o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini shakllantirishga yordam beradi. O'quvchilar bilish jarayoni orqali nafaqat nazariy bilimlarni, balki amaliy ko'nikmalarni ham egallashadi. Bu jarayon, shuningdek, o'quvchilarning muammolarni hal qilish qobiliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi. Tezkor va samarali bilish jarayonlari orqali o'quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatlari oshadi, bu esa ularning kelajakdagi muvaffaqiyatlari uchun muhim omil hisoblanadi. Bilish jarayonini ta'limda qo'llash, o'quvchilarga o'z bilimlarini amaliyotda sinab ko'rish imkoniyatini beradi, bu esa nazariy va amaliy bilimlarni birlashtiradi. O'qituvchilar, o'z navbatida, bilish jarayonini boshqarish va rag'batlantirish orqali o'quvchilarning qiziqishini oshirishlari lozim. Shu tariqa, bilish jarayoni ta'lim tizimida nafaqat bilimlarni egallash, balki o'quvchilarning shaxsiy rivojlanishiga ham xizmat qiladi. Natijada, ta'lim jarayonida bilish jarayonining amaliy ahamiyati yanada oshadi va o'quvchilarning kelajakdagi muvaffaqiyatiga mustahkam asos yaratadi. Bilish jarayonining amaliy ahamiyati ta'lim tizimida o'quvchilarni nafaqat nazariy bilimlar bilan ta'minlash, balki ularni amaliy ko'nikmalar bilan ham qurollashdan iboratdir. Bu jarayon orqali o'quvchilar muammolarni hal etish, tanqidiy fikrlash va ijodkorlik ko'nikmalarini rivojlantirishi mumkin. Shuningdek, bilish jarayoni o'quvchilarning o'z-o'zini anglash va o'z qobiliyatlarini baholashlariga yordam beradi, bu esa ularning kelajakdagi faoliyatlarida muvaffaqiyatli bo'lishlariga zamin yaratadi.

Xulosa. Bilish jarayonining umumiy xulosalari shuni ko'rsatadiki, ta'lim jarayonida o'qitish va o'qish o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik muhim ahamiyatga ega. O'quvchilar o'z bilimlarini kengaytirish va yangi ko'nikmalarni rivojlantirish jarayonida faol ishtirok etishlari zarur. Kelajakdagi tadqiqotlar uchun tavsiyalar

sifatida, ta'lim metodologiyalarini yangilash va innovatsion yondashuvlarni qo'llash muhimdir. Bu, o'qituvchilar va o'quvchilar o'rtasidagi interaktivlikni oshirish, shuningdek, turli xil o'quv usullarini sinovdan o'tkazish orqali amalga oshirilishi mumkin. O'zaro bog'liqliklar o'quv jarayonida muhim rol o'ynaydi, chunki bilimlarni o'zaro bog'lash va kontekstualizatsiya qilish o'quvchilarning tushunishini chuqurlashtiradi. Yangi yo'nalishlar sifatida, ko'p qirrali o'quv muhitlari yaratish va raqamli texnologiyalarni ta'lim jarayoniga integratsiya qilish taklif etiladi. Bu yondashuvlar o'quvchilarning motivatsiyasini oshirish va ularning bilim olish jarayonini yanada samarali qilish imkonini beradi. Shunday qilib, bilish jarayonida innovatsiyalarni joriy etish va ta'limning sifatini oshirish kelajakda muvaffaqiyatli natijalarga erishish uchun muhimdir. Bilish jarayonining umumiy xulosalari shuni ko'rsatadiki, ta'limda interaktiv metodlar va texnologiyalarni qo'llash o'quvchilarning bilim olishlarini yanada samarali qiladi. Kelajakdagi tadqiqotlar uchun tavsiyalar, ta'lim jarayonida o'zaro bog'liqliklarni aniqlash va yangi yo'nalishlarni rivojlantirishga qaratilgan bo'lishi kerak. Bu, o'qituvchilar va o'quvchilar o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytiradi va ta'lim sifatini oshirishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati

1. Akhmedov, A. (2020). Bilish jarayoni va uning mohiyati. O'zbekiston Fanlar Akademiyasi.
2. Karimov, B. (2019). O'qitish jarayonida bilish mezonlari. Ta'lim va Innovatsiya.
3. Murodov, D. (2021). Psixologiyada bilish jarayoni. Psixologik Tadqiqotlar.
4. Rahimov, E. (2022). Bilish jarayonining turlari. O'zbekiston Ta'limi.
5. Tashkent, F. (2023). Zamonaviy bilish jarayonlari. O'zbekiston Milliy Universiteti.
6. Yusupov, G. (2018). Ta'limda bilish jarayoni. Oliy Ta'lim Jurnali.